
**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЯТЕЛЬНОСТИ
ВОЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ
LEGAL SUPPORT OF MILITARY ORGANIZATIONS**

**ВІЙСЬКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ НОВИХ НЕЗАЛЕЖНИХ
ДЕРЖАВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ**

В.С. Чорний

доктор філософських наук,

доцент, начальник кафедри філософії

Національного університету оборони України

Постановка проблеми. З'ясування предмета військової організації нових незалежних держав як чинників соціальної модернізації має істотне світоглядне значення для суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам окреслення наведеного вище дослідження предметного поля присвячені праці Т.Ю. Забелина, В. Беннета та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні військових організацій нових незалежних держав як чинників соціальної організації.

Основні результати дослідження. Сучасна Україна переживає складний та відповідальний етап свого розвитку, який характеризується трансформацією всіх сфер життєдіяльності суспільства, включаючи і військову. При цьому процес соціальної модернізації супроводжується значними труднощами та суперечностями, які обумовлюються наростанням кризових явищ, виникненням нових загроз і викликів національній безпеці, зокрема у військовій сфері.

Військова організація держави є частиною суспільства, яка створюється, функціонує і розвивається у системі конкретних суспільних відносин та цінностей, тому під час реформування української держави на військову організацію повинна бути звернена особлива увага. Про це свідчить досвід нових незалежних держав, до кола яких Україна долучилася у грудні 1991 р. До таких нових держав належать: Ірландія, Індія, Пакистан, Єгипет, Грузія, Білорусь, Вірменія тощо.

Тому, обраний у статті напрям дослідження має науково-прикладне, загально-гуманітарне та соціальне значення. За допомогою філософського підходу аналізується роль військових організацій у модернізації суспільств нових незалежних держав у контексті реформ, заявлених чинною українською владою. Як свідчить аналіз сучасної наукової літератури, поставлена проблема у такому форматі ще не розглядалася.

Проте перед тим, як перейти до реалізації мети нашого дослідження необхідно в загальних рисах окреслити особливості генези нових незалежних держав. Вони є настільки унікальним соціальним явищем, що це дає підстави, вслід

за В. Гюсле, стверджувати про існування наукової проблеми [1, с. 146]. Застосовуючи поняття «нова незалежна держава», дослідник наштовхується на значну кількість невизначених речей. Ця обставина пов'язана з особливостями розвитку суспільств молодих країн.

Постколоніальне суспільство – це особливий тип суспільства. Воно є антиподом «громадянського суспільства», яке виникло на певному етапі історичного розвитку західних цивілізацій. Передумовами розвитку громадянського суспільства є ринкова економіка з властивою їй багатоманітністю форм власності, множинністю незалежних політичних сил та партій, недирективно сформованою громадською думкою, і найголовніше – вільною особистістю з розвиненим почуттям власної гідності [2, с. 79]. Крім того, громадянське суспільство – це не тільки емансиповане від держави суспільство, це ще й чітко структуроване суспільство.

У суспільствах нових незалежних держав перелічені вище якості відсутні, взагалі, або перебувають у зародковому стані. У цих країнах ухвалюються нові закони та конституції, отримують владу раніше заборонені організації, партії і рухи, встановлюються соціально-економічні та політичні правила поведінки – іншими словами, відбувається закріплення норм та вимог, які в майбутньому можуть стати засадами для створення демократичної правової держави. Суспільно-політичне життя у самостійній формі тільки налагоджується. Все перебуває у процесі становлення, переходу, пошуків та змін.

Неструктурованість, наявність архаїчних нашарувань та інші вади, притаманні постколоніальним суспільствам, негативно позначаються на взаємодії соціальних інститутів із соціальним середовищем. Як відомо, підґрунтям взаємодії соціального інституту з соціальним середовищем є реалізація головної функції соціального інституту – задоволення конкретних соціальних потреб. Проте соціально-політичні процеси у нових незалежних державах настільки динамічні, що нерідко виникає ситуація, коли швидкоплинні соціальні потреби не знаходять адекватної реакції у структурах та функціях відповідних соціальних інститутів, які, до речі, теж перебувають на стадії формування. Наслідками такої невідповідності у діяльності того чи іншого соціального інституту є, так звані дисфункції. Ці явища проявляються як у зовнішній сфері, так би мовити, формальній (організаційній), так і у змісті їхньої діяльності.

Ознаками зовнішніх дисфункцій соціальних інститутів постколоніальних держав є брак підготовлених кадрів та матеріальних засобів, організаційне безладдя тощо. Зі змістовного погляду дисфункції соціальних інститутів зазначених країн проявляються у невизначеності мети та функцій їхнього існування, у зв'язку з чим знижується їхній соціальний престиж та авторитет, піддається сумніву легітимність тощо.

Надзвичайно поширеним явищем соціальних інститутів постколоніальних країн є відсутність принципу деперсоналізації, який означає, що питома вага у забезпеченні функцій соціального інституту не залежить від суб'єктивних характеристик окремих осіб, регіональних або сімейно-кланових угруповань, які виконують покладені на них завдання. Втрата цього принципу приводить до того, що соціальний інститут перестає діяти відповідно до потреб суспільства та визначеної мети, змінюючи свої функції залежно від інтересів окремих осіб, їхніх персональних якостей та властивостей [3, с. 58].

Поступово соціальний інститут дедалі менше орієнтується на досягнення головної мети свого існування – забезпечення конкретних соціальних потреб. Проте головне полягає у тому, що незадоволені соціальні потреби (як наслідок дисфункцій соціальних інститутів) викликають до життя нормативно неврегульовані різновиди діяльності, покликані компенсувати дисфункції легітимних інститутів, але вже за рахунок порушення існуючих соціальних норм (у тому числі й правових). Наприклад, дисфункції окремих економічних та правоохоронних інститутів стимулюють такі поширені у постколоніальних країнах соціальні явища, як: корупція, хабарництво, казнокрадство, клановість (сімейна або регіональна), кумівство, протекціонізм за ознакою етнічного походження, конфесійної належності, спорідненості або земляцтва тощо.

Серед інших характеристик суспільно-політичного розвитку нових незалежних держав вирізняються такі, як: надзвичайно велика роль виконавчої влади; слабкість опозиції; значна залежність партій, громадських організацій та профспілок від держави та бізнесу; відносна соціальна пасивність широких верств населення; відсутність або слабкість політичних організацій провідних прошарків суспільства; істотна роль окремих особистостей на ключових партійно-державних посадах; нерозвиненість електронних засобів масової інформації, зазвичай монополізованих керівною верхівкою та наближеними до неї скоробагачками, статки яких переважно мають кримінальне походження; велика залежність держави від міжнародних фінансових організацій та колишньої метрополії тощо.

За таких умов домінуючою силою держави є представники того прошарку, який має відносну автономію від усіх укладів, тобто бюрократія – цивільна та/або військова [4, с. 277]. З часом саме ця соціальна сила бере на себе відповідальність за те, що відбувається у новій незалежній державі, та перспективи її подальшого розвитку. Як свідчить суспільно-історичний досвід, у переважній більшості випадків це і є початком реальної модернізації постколоніальних суспільств та головною ознакою незворотності суверенного існування новоствореної держави.

Під час політичної інституціоналізації, яку переживає кожна без винятку нова незалежна держава, особливе місце посідає військова організація. З одного боку, вона є одним із головних структурних елементів державного механізму, а з іншого – соціальним інститутом, що за умов, коли партії та громадські рухи тільки починають формуватися, набуває ознак політичної організації, яка репрезентує відносно представництво більшості соціальних прошарків, верств та соціальних груп суспільства.

Як елемент державного механізму військова організація має низку якостей, що відрізняють її від громадсько-політичних організацій, позаяк тільки державний орган постає у межах своєї компетенції як офіційний виразник інтересів усього суспільства. Крім того, всі державні органи в обов'язковому порядку наділяються владними повноваженнями, які надають їм право реалізовувати політику держави не тільки засобами переконання, але й державного примусу. Стосовно цього військова організація вигідно відрізняється від правоохоронних органів та спецслужб потужністю засобів насильства, більш чіткою і мобільною організацією та перевагою в чисельності особового складу.

Зазначені особливості дають підстави військовому командуванню нових незалежних держав розглядати військову організацію як гаранта стабільності

державного ладу, як силу, що зобов'язана запобігати політичним та кланово-кримінальним суперечкам і не допускати, щоб країна розпалася або опинилася у стані соціальної дезорганізації. Водночас, а саме завдяки цій першій функції гаранта стабільності, військова організація привласнює собі й другу функцію – «арбітра», оскільки попередньо постулюється, що цивільна влада не завжди в змозі забезпечити порядок та стабільність у зв'язку з тим, що вона формується за рахунок партій, організацій, рухів та окремих лідерів, які борються між собою і тому віддзеркалюють не загальнонаціональні, а вузькогрупові (олігархічні), регіональні та сімейно-кланові інтереси. І тому тільки військова організація, яка вільна від фракційності та клановості, є такою, що більш повно відображає соціальну структуру суспільства, є загальнонаціональним, найбільш легітимним державним органом. Це дає їй право та апіорі наділяє обов'язком здійснювати військово-політичні інтервенції під час дисфункцій соціальних інститутів суспільства і виступати від імені та на захист «усієї нації».

Якщо проаналізувати статистику військових переворотів, а вона вражаюча – із 100 нових незалежних держав близько 70-и пережили військові перевороти та заколоти, окремі з них – десятки разів, то складається враження, що постколоніальні суспільства перебувають у стані перманентної війни «всіх проти всіх». Але це тільки на перший погляд: насправді йдеться лише про генеральські та офіцерські перевороти і заколоти, які стосуються виключно верхівки. Значна ж частина суспільства зазвичай, взагалі, не причетна до зазначених подій. На думку американського дослідника В. Беннетта, «в молодих країнах, які страждають на відсутність політичної інституціоналізації, для того, щоб військовики повалили цивільний уряд, зовсім не обов'язково, щоб їхні мотиви та мету поділяв широкий загал. За низького рівня легітимності уряду суперечки між військовиками та владою можуть призвести до військового перевороту» [5, с. 354].

Проте мотиви військовиків, які зважилися на державний заколот, є різними. Одна справа – «бунтарські» настрої офіцерів нижчої та середньої ланок, перейнятих ідеями патріотизму, визволення батьківщини від принизливої залежності від колишньої метрополії та створення могутньої, гідної поваги сучасної країни з розвиненою, модернізованою економікою. І зовсім інша – мотиви генералів та старших офіцерів (більшість з яких ще колоніального вишколу), які, здійснюючи військовий заколот, зацікавлені не в радикальних перетвореннях, а у збереженні існуючої системи в її загальних рисах через усунення найбільш одіозних політичних діячів (наприклад, у Бразилії відповідно до Інституційного акту № 1 були усунуті від посад 112 виборних осіб, включаючи й президента, шість губернаторів штатів та 16 членів палати депутатів, 378 осіб були позбавлені політичних прав терміном на 10 років, було звільнено 4 500 службовців федеральних установ [6]) та скасування напрямів діяльності цивільної влади, які викликали найбільше обурення у суспільстві.

Історичний досвід генези постколоніальних суспільств дозволяє вивести низку універсальних чинників, що приводять до внутрішніх військово-політичних інтервенцій у нових незалежних державах. Серед них зазначимо такі:

- при виникненні зовнішньої або внутрішньої загрози соціально-економічним і політичним засадам державного ладу, коли цивільна влада через свою слабкість неспроможна організувати наявні державні органи, засоби та ресурси й

мобілізувати суспільство на захист існуючої системи цінностей, на політичній арені у ролі «рятівників вітчизни» з'являються військовики;

- не справившись з керівництвом державою через об'єктивні та суб'єктивні обставини, цивільна влада намагається зберегти та зміцнити свій авторитет за допомогою силових структур, перетворюючи їх, у такий спосіб, на вагомий чинник суспільного життя. За таких умов військовики привчаються бачити своє головне призначення в гарантуванні громадської безпеки й підтриманні в суспільстві соціально-політичної стабільності. Усвідомивши себе самодостатньою та вирішальною силою в державі, вони «легітимізують» своє становище у незаконний спосіб, позбувшись недолугих політиканів, з якими не бажають ділити владу;

- за умови глибокого розколу суспільства за соціальною, національною, релігійною чи мовною ознаками, жорсткої конфронтації політичних сил та їхньої спроби перетягнути військовиків на свій бік з метою їхнього використання у своїх вузькопартійних, регіональних або сімейно-кланових інтересах військова організація може постати у ролі «арбітра», захисника національних інтересів та сили, що консолідує суспільство, перебравши на себе всю повноту політичної влади;

- у разі дискримінації військової організації з боку руйнівних сил суспільства та неспроможності цивільної влади припинити ці деструктивні процеси або й сприяння їм (вирішення власних інтересів за рахунок військової організації: невмотивоване скорочення армії, наступ на соціальні права військовиків та членів їхніх сімей тощо) військовики змушені самотійно піклуватися про свій захист, усуваючи при цьому з політичної арени некомпетентне цивільне керівництво;

- у нових незалежних державах нерідко складається ситуація, коли відсторонення від влади злочинної верхівки, яка безсоромно підтасовує вибори, усуваючи в будь-який спосіб політичних конкурентів, демократичним шляхом практично неможливе, оскільки цивільні політики опанували «досвід» політичного шахрайства не менше, ніж фінансові махінації. З цього глухого кута можливі лише два виходи: або стихійні заворушення люмпенізованих верств суспільства з непередбачуваними наслідками (яких, до речі, боїться не тільки панівна верхівка, але й середні прошарки та пов'язаний з ними офіцерський корпус), або військовий переворот, який тому є природним та логічним, а в більшості випадків навіть єдиним виходом;

- модернізація та прискорений розвиток постколоніальних суспільств, зазвичай, потребують радикальних соціально-економічних реформ, які інколи переходять у «шокову терапію». Це пов'язано зі зниженням життєвого рівня, заморожуванням заробітної плати та пенсій тощо. Опозиція широких верств населення такому «жорсткому» курсу є неминучою і придушити її в межах республіканської форми правління надзвичайно важко. Це і є однією з передумов встановлення «авторитарних режимів», концентрації влади в руках військовиків, які за певних умов постають однією з рушійних сил модернізації постколоніальних суспільств.

Корінь зла, таким чином, полягає не в самій військовій організації і особливо не в ментальності військовиків чи населення новостворених країн, як вважають окремі українські науковці, а в особливих соціально-економічних та політичних умовах, що впливають зі специфіки постколоніальних суспільств. Зокрема, таких як: хронічна соціально-економічна та політична

нестабільність, відсутність належної інституціоналізації та легітимності соціальних інститутів, глибока зневіра суспільства наслідками суверенного існування, зростання соціальних контрастів, управлінська некомпетентність, підміна справжньої демократії квазідемократією або псевдодемократією тощо.

У нових незалежних державах, які виникають за умов відносно мирного розпаду імперій, трансформація суспільств може відбуватися двома способами: стрибкоподібною, якісною зміною системи соціальних інститутів, державних органів та суспільних відносин, тобто за допомогою радикальних засобів; або поступовим перетворенням колоніальної влади на національну під тиском зовнішніх та внутрішніх обставин.

Соціальні передумови розпаду Радянського Союзу, який протікав відносно мирним шляхом, сприяли еволюційному шляху розвитку українського суспільства. Тому на початку незалежного існування суспільні зміни були настільки незначними, що цей період можна охарактеризувати як консервативний. Важко заперечувати позитивний момент таких повільних, часткових перетворень. Це дозволяє певною мірою стабілізувати суспільство на перехідному етапі, коли значна частина соціальних інститутів та державних органів перебувають у політичному русі, а їхня більшість не сформована взагалі. Водночас така консервативна позиція не враховує динамізму політичної та соціально-економічної ситуації, необхідності якнайшвидшого розв'язання внутрішніх суспільних проблем, катастрофічного зниження авторитету влади, попередження дисфункцій соціальних інститутів тощо.

Аналіз суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в Україні у контексті генези нових незалежних держав свідчить, що процес реальної модернізації українського суспільства не виправдано затягнувся [7]. Українська влада впродовж двох останніх десятиліть демонструє повну індиферентність до реального оновлення. Проте саме здатність до оновлення, на думку Ф. Фукуями, є джерелом величчя будь-якої держави [8].

Ситуація невизначеності з формою державного правління означає лише одне – відсутність відпрацьованого механізму утримання та передачі влади керівною верхівкою, неврегульованість її статусу та легітимності існування. Звідси й брак політичної волі до початку справжніх реформ та зволікання з будь-якими радикальними змінами у державному механізмі та соціальних інститутах [7]. Внаслідок цього реальні кроки щодо модернізації українського суспільства підміняються їхньою імітацією, а то й, взагалі, дискредитуються соціальним популізмом, пов'язаним з перманентними виборами та бажанням за будь-яку ціну утриматися при владі.

Зазначені чинники постійно генерують дисфункції соціальних інститутів українського суспільства, які ще більше поглиблюють соціальну кризу в державі. А це, у свою чергу, несе в собі потенційну загрозу соціальної дезорганізації, наслідком якої можуть бути або внутрішня військово-політична інтервенція, або втрата політичного суверенітету над частиною території чи країною, загалом.

Висновки. Таким чином, українське суспільство, яке перебуває на шляху до свого якісно нового стану, потребує цілісної концепції модернізації усіх сфер

життєдіяльності. Реалізація цієї вимоги зумовлює зміст та спрямованість головних засад та першочергових завдань його оновлення.

Насамперед реформування повинне здійснюватися одночасно в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. У політичній сфері: з одного боку, поширення реальної демократії, на протигагу псевдодемократії або квазидемократії, а з іншого – збільшення централізації, посилення виконавчої влади з радикальним реформуванням законодавчої. У соціально-економічній сфері: встановлення соціоекономічної рівноваги суспільства, за якої мають місце усталена відповідність між економічною та соціальною сферами, узгодженість інтересів окремих людей з інтересами соціальних, етнічних, релігійних та демографічних груп і верств населення, у тому числі й з інтересами держави [9, с. 8]. Наведення ладу у галузі моралі та права і найголовніше – ефективне реформування військової сфери суспільства, найважливішими складовими якої є боездатна військова організація держави, що посідає належне їй місце в структурі демократичної правової держави, та потужний потенціал оборонно-промислового комплексу.

Забезпечення цих засадничих компонентів на необхідному рівні має стати пріоритетним завданням держави, до вирішення якого повинні бути залучені всі органи та структури як влади, так і суспільства, загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гьосле В.* Практична філософія в сучасному світі / Вікторію Гьосле./ Пер. з нім., примітки та післямова Анатолія Єрмоленка. – К.: Лібра, 2003. – 248 с.

2. *Рябов С.Г.* Політологічна теорія держави / Рябов С.Г. – К.: Тандем, 1996. – 240 с.

3. *Чорний В.С.* Словник-довідник основних понять та категорій з філософсько-методологічних проблем військово-соціального управління / Віталій Сергійович Чорний. – К.: НАОУ, 2006. – 112 с.

4. *Симонія Н.А.* Еволюція восточных обществ. Синтез традиционного и современного / Нодари Александрович Симонія. – М.: Наука, 1984. – 356 с.

5. *Bennett V.* The Motivation for Military Intervention / Bennett V. // The Political Influence of the Military. – New Haven; London, 1980. – P. 354.

6. *Забелин Т.Ю.* Бразильская «модель» военно-диктаторского режима / Забелин Т.Ю. // Политическая система обществ в Латинской Америке. – М.: Издательство «Наука», 1982. – С. 305-343.

7. *Каспрук В.* Хто є хто в Україні. Сучасний стан нашого суспільства в аналітичному розрізі / Каспрук В. // Час. – 1997. – 17 січня.

8. *Фукуяма Ф.* Нова епоха / Френсіс Фукуяма // День. – 2008. – 18 листопада.

9. *Лагутін В.Д.* Людина і економіка: Соціоекономіка: навч. посібн. / Лагутін В.Д. – К.: Просвіта, 1996. – 336 с.

Чорний В.С. Військові організації нових незалежних держав як чинник соціальної модернізації

Стаття присвячена аналізу військової організації як вагомого чинника модернізації нових незалежних держав у контексті реформ, заявлених чинною українською владою.

Ключові слова: військова організація держави, модернізація, нові незалежні держави, постколоніальне суспільство, соціальний розвиток.

Черный В.С. Военные организации новых независимых государств как фактор социальной модернизации

Статья посвящена анализу военной организации как весомого фактора модернизации новых независимых государств в контексте реформ, заявленных действующей украинской властью.

Ключевые слова: военная организация государства, модернизация, новые независимые государства, постколониальное общество, социальное развитие.

Chornyi V.S. Military organisations of the newly independent states as a factor of social modernisation

The article is devoted to the analysis of military organisation as an important factor in upgrading the newly independent states in the context of reforms, declared by the Ukrainian government.

Key words: state military organisation, modernisation, Newly Independent States, post-colonial society, social development.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2011.